

Atsevišķs novilkums no Latv. Univ. Akadem.
Sabiedrisko Zinātņu B-dr. Rakstu krājuma II.

Prof. Dr. iur. K. Dišlers

**Dažas piezīmes par
Servija Tullija centūriju satversmi**

Rīgā, 1939. g.

A/s. Valters un Rapa

Prof. Dr. iur. K. Dišlers.

Dažas piezīmes par Servija Tullija centūriju satversmi.

Reforma, kas tradīcijā saistīta ar Romas priekšpēdējā karaļa Servija Tullija vārdu, ir viena no svarīgākām Romas valsts iekārtas vēsturē, bet arī viena no tām, par kurām mums ir vismazāk skaidru un noteiktu ziņu. Priekš Romas šai reformai ir ne mazāka nozīme kā Solona reformai Atēnās; arī saturā abām šīm reformām liela līdzība. Bet Solonu min starp pasaules lielākajiem reformatoriem un likumdevējiem, kamēr Servija Tullija vārdu min daudz mazāk. Kāpēc tas tā? — Varbūt tāpēc, ka par Solona reformām mums ir vairāk skaidru un noteiktu ziņu, nekā par Servija Tullija reformu. Tomēr arī par Solona reformām nebūt viss nav pietiekoši skaidrs; nav, piem., noteikti zināms, kas pieder šinīs reformās Solonam vienam pašam, un kas viņam kopā ar viņa priekšgājēju Drako. Bez šaubām, neskaidrība par Servija Tullija reformu ir vēl daudz lielāka; nav pietiekoši droši zināms ne šīs reformas autors, ne laiks,¹⁾ kad tā proklamēta, nedz arī kad un kā tā re-

¹⁾ Sal. J. Kromayer, Staat und Gesellschaft der Römer (Kultur der Gegenwart, Staat und Gesellschaft der Griechen und Römer, 2-te Aufl., 1923.), lpp. 241: „Über Zeit und Art der Entstehung dieser Versammlung (t. i., centūriju sapulču) lässt sich nichts mehr ermittelnn. Die beschriebene Form derselben, die älteste nach unserer Überlieferung, scheint erst aus dem Ende des 5. Jahrhunderts zu stammen, obgleich sie den Namen des alten sagenhaften Königs Servius Tullius trägt. Aber die Einrichtung selber muss älter sein...“

K. Neumann, [Römische Staatsaltertümer (Einleitung in die Altertumswissenschaft, Bd. 3., 2-te Aufl., 1914.), lpp. 441.] attiecina šo reformu uz 5. g. s. (pirms Kr.) vidu: „Zwischen 471 und 451 ist dieser neue Staat begründet worden, die republik der Zenturienordnung, in der die Kraft der freien Bauern zu ihrer vollen Entfaltung gelangte.“

K. Beloch, Römische Geschichte bis zum Ende der Republik (tai pašā izdevumā, lpp. 165.—166.), iet vēl tālāk un pārnēs centūriju Satversmes radīšanu uz 4. g. s., laikā, kad plēbeji ieguva tiesību uz konsula amatu un tika nodibināts pretora amats.

aiizēta — pilnīgi vai pakāpeniski. Liela neskaidriba un pretēji ieskati pastāv arī par šīs reformas īsto saturu un nolūku: Vai tā bija tikai militara un fiskāla, vai reizē arī politiska reforma?²⁾ Lielāka skaidriba jau ir par centuriju iekārtas pārveidošanu 3. g. s. pr. Kr., lai gan nav gluži skaidrs vai šī reforma izvesta noteikti 241. g., kā daži pieņem, vai laikā no 241. g. līdz 218. g.,³⁾ tomēr, liekas, nav domu starpību par to, ka šī 3. g. s. reforma bija jau agrāk pastāvējušās, t. s. Servija Tullija centuriju satversmes pārveidošana. Un es domāju, ka šī 3. g. s. centuriju satversmes pārveidošana ir pirmais noteiktais pieturas punkts, no kura varam mēģināt iet atpakaļ un lūkot atrast dažus ticamus slēdzienus par pirmo centuriju satversmi un tās valststiesisko nozīmi.

²⁾ Servija Tullija reformu politisko nozīmi uzsver, piem., prof. W. Remzejs: William Ramsay, A. Manual of Roman Antiquities, 18-th Edition, revised by R. Lanciani, lpp. 95: The Plebs, although steadily increasing in number and in strength appear to have remained a confused mass until they received organisation and political existence from the institutions of Servius Tullius. Un lpp. 98: the great object kept in view by Servius Tullius having evidently been the establishment of political equality among the different orders of the state.“

T. Mommsena ieskati šai ziņā nav viscaur vienādi: vēsturē viņš uzsver, ka šī reforma uzlikusi plēbejiem vienīgi pienākumus, tā tad reformai bijis fiskāls un militārs nolūks. Sal. Römische Geschichte, gekürzte Ausgabe (Phaidon Verlag), lpp. 70: ihr Wesen zeugt dafür, dass nicht die Plebejer sie gefordert haben können, denen die neue Verfassung nur Pflichten, nicht Rechte gab. — Turpretim Römische Forschungen, (Bd. I, 1864., lp. 134.) viņš atzīst Servija Tullija reformai arī politisku raksturu: Dass die servianische Centurienordnung von Haus aus zwischen Patrizien und Plebejen keinen Unterschied gemacht, ja ihr militärisch-politischer Zweck eben darin bestanden hat, diesen Unterschied aufzuheben und beide Klassen zunächst im Heer, demnächst auch in der Bürgerversammlung zu verschmelzen, ist eine ebenso sicher bezeugte, wie allgemein angenommene Tatsache. —

³⁾ Piem., Fr. Abbott, A History and Description of Roman Political Institutions, 3. Ed., lpp. 74., pieņem reformas gadu ap 241. g. pr. Kr.: The reform of the centuriate assenmbley about 241. — Th. Mommsen, Abriss des römischen Staatsrechts, 2-te Aufl., lpp. 36., pieņem kā ticamu šīs reformas gadu 220. p. Kr.: Sie ist wahrscheinlich im Jahre 534 (220 v. Chr.) umgestaltet worden. — Fr. Lübke, Reallexikon des klassischen Altertums, 8. Uufl. (umgearbeitet von J. Geffcken und E. Ziebarth), lpp. 209: Reform der C. — Verfassung zur Ausgleichung mit der Tribusordnung nach 241 und vor 218 v. Chr. —

Protams, runa var būt tikai par vairāk vai mazāk ticamiem slēdzieniem, bet ne par pilnīgi drošiem; jo, šķiet, pamatoti tiek pieņemts, ka vecākie vēstures avoti Romā gājuši bojā lielajā gallu iebrukumā 390. g. pr. Kr., kad Roma tika izlaupīta un izdedzināta, un ka Romas agrākā vēsture tikai vēlāk rekonstruēta pēc atmiņām un nostāstiem, pie kam bez šaubām šinī vecākajā Romas vēsturē tika atstāts (vai pat no jauna ievests) diezgan daudz leģendāra elementa. Modernajam vēsturniekam tāpēc nenākas viegli pārbaudīt un sijāt šo materialu, mēģinot atdalīt vēsturisko īstenību no leģendām, un savukārt arī jaunās leģendas no vecajām. Jo vecajās leģendās drīzāk atrodams kāds vēsturiskās patiesības kodols nekā jaunajās: vecās, tautas pašas (ne rekonstruktoru) radītās leģendas gan drīz vienmēr ir saistītas ar vēsturiskām personām un vēsturiskiem notikumiem, tauta tikai izpušķojusi šos notikumus un piedevusi iecienītajiem varoņiem leģendāru raksturu, kas tomēr neiznīcina un vēstures pētniekam arī galīgi neaizsedz vēsturisko patiesību. Tomēr šis vēsturnieka sijāšanas un tīrīšanas darbs ir ļoti grūts un ilgstošs, un ir saprotams, ka šādos apstākļos plaukst un attīstas hipotezes un dažādi atšķirīgi un pat pretēji ieskatī.

Jurista stāvoklis, rakstot vai izsakot savas domas par senās Romas tiesiskajiem institūtiem, dažreiz ir vieglāks, dažreiz vēl grūtāks nekā vēsturnieka stāvoklis. Jurista-civilista stāvoklis ir vieglāks, jo vēlāk, imperijas laikā, labi izveidotas, priekšzīmīgi kodificētas un līdz mūsu laikiem uzglabātas civiltiesības dod iespēju taisīt pietiekoši drošus slēdzienus arī attiecībā uz agrāko laiku; katrā ziņā, romiešu civiltiesības ir plašs un pateicīgs tīri juridisks materials arī modernajam juristam. Turpretim valststiesībniekam tāda materiala nav, jo Romas satversme, un pie tam visā savā pastāvēšanas laikā, ir pēc būtības nerakstīta satversme, tādā pašā nozīmē, ka Anglijas satversme tiek atzīta par nerakstītu satversmi tūkstots gadu ilgā laikā. Tā tad valststiesībnieks ir spiests izlietot to pašu vēsturisko materialu, kas attiecībā uz vecāko Romas vēstures posmu ir stipri apšaubams, un kurū jurists, nebūdam vēsturnieks, nevar pats ņemties pārbaudīt.

Vai tad nu jurists — valststiesībnieks ir nostādīts tādā stāvoklī, ka viņš nemaz nevar uzdrošināties itzeikt arī savas

kaut cik patstāvīgas domas par senās Romas publiski tiesiskajiem institūtiem? Šķiet, ka tā nav. Jo ir tomēr arī Romas senajā vēsturē droši fakti un notikumi, kas netiek noliegti vai nopietni apstrīdēti, un kuriem ir nenoliedzama valststiesiska nozīme. Pieņemot šos, kaut arī nedaudzos, faktus un notikumus par ticamies, ir iespējams dot ticamas atbildes uz dažiem valststiesiska rakstura jautājumiem, starp citu uz dažiem jautājumiem par vecākās centuriju satversmes autoru un izdošanas laiku, kā arī par tās mērķi un turpmāko likteni.

Vispirms tā tad: kādi ir tie senās Romas vēstures ticamie fakti un notikumi ar publiski-tiesisku nozīmi, uz kuru pamata gribam mēģināt atbildēt uz dažiem jautājumiem par Servija Tullija centuriju satversmi?

Tie ir sekošie:

- A. Plebeju cīņa tiesību dēļ republikas pirmos divos gadu simteņos, no kuras dabūjam diezgan ticamu ieskatu par plebeju tiesisko (jeb beztiesisko) stāvokli republikas sākumā.
- B. Plebeju lielākās daļas sastādīšanās no iekaroto apgabalu iedzīvotājiem.
- C. Vecākās centuriju satversmes militari-timokratisks raksturs un tās attiecināšana uz visu tautu — patriešiem un plebejiem kopā.
- D. Pēdējo triju Romas ķēniņu īpatnējais stāvoklis un aristokratiskā revolūcija ķēniņu perioda beigās.
- E. Beidzot, romiešu tautas un Romas valsts iekārtas raksturs.

Lūkosim īsumā novērtēt šo faktu un notikumu publiski tiesisko nozīmi.

A. Plebeju cīņa tiesību dēļ republikas divos pirmajos gadu simteņos ir viens no visdrošākajiem faktiem vecajā Romas vēsturē. Protams, tas ir ļoti liels un komplicēts faktu komplekss, sastāvošs no garas dažādu notikumu virknes, ko J. Kromaiers raksturīgi (bet gan ne pēc būtības pareizi) apzīmē kā „permanentu revolūciju“;⁴⁾ šinī garajā no-

⁴⁾ Skat. Staat und Gesellschaft der Grischen und Römer, 2. Aufl., lpp. 235.

tikumu virknē ne visi notikumi ir vienādi ticami un vienādi nozīmīgi; tā, piem., daži vēsturnieki vispār apšaubā plebeju secesiju, citi pieņem kā ticamas divas un pat trīs tādas secesijas. Bet mūs nemaz neinteresē atsevišķi notikumi šai virknē, bet visa cīņa kā tāda, tās raksturs, galvenais saturs un mērķis, un tas viss mums ir pietiekoši skaidri zināms un pat juridiski vērtējams, jo atspoguļojās tā laikmeta likumdošanas aktos, kuru saturs ir zināms un ticams. No šīs cīņas rakstura un satura ir redzams, ka tā ir bijusi cīņa tiesību dēļ publisko tiesību novadā, ko var raksturot kā cīņu pilntiesīga pilsoņa stāvokļa dēļ; sākumā kā cīņu pēc pilsoņa stāvokļa vispār.

Plebeju cīņas publiski-tiesiskais saturs un raksturs vis-skaidrāki redzams tieksmē pēc ius honorum, t. i., tiesībām ieņemt valsts amatus, tiesībām uz maģistratūrām. Šis cīņas virziens, kas izpaudies labi zināmos notikumos un likumdošanas aktos, jau pats par sevi piedod visai plebeju cīņai tās publiski-tiesisko raksturu. Un tas ir arī labi saprotams, jo plebejiem republikas pirmajos pussimtos gados nebija tiesību ne uz kādu maģistratūru: plebeju tribuni nebija valsts maģistrāti, tikai plebeju maģistrāti, un pirmās valsts maģistratūras, pie kurām plebejus pielaida 5. g. s. pr. Kr. otrā pusē (otrā decemvīru koleģija un militārie tribuni ar konsula varu), bija tikai ārkārtējas un pārejas laikmeta maģistratūras. Bet pēc tiesībām ieņemt valsts amatus bija vērts cīnīties, jo maģistrātiem piederēja iniciatīve, administrācija un jurisdikcija, tā tad patiesībā viņu rokās atradās visa valsts pārvaldīšana plašā nozīmē un visu tekošo lietu pārzināšana, kārtošana un vadība. Tā tad cīņa ius honorum dēļ nozīmēja cīņu aktīva pilsoņa tiesību dēļ, un šai cīņai bija politisks un publiski-tiesisks raksturs.

Bet arī cīņa pēc tā sauktajām laulības tiesībām (ius connubii) un valsts zemju fonda (ager publicus) lietošanas tiesībām piedod zināmu nokrāsu plebeju un patriciešu savstarpējai cīņai un palīdz labāki izprast šīs cīņas raksturu un plebeju statusu republikas sākumā. Cīņa ius connubii dēļ, protams, nebija cīņa par to, lai tiktu atļautas vai atzītas patriciešu un plebeju starpā noslēgtās jauktās laulības, bet gan par to, lai plebeju laulībām tiktu atzīta tāda pat tiesiska un pie tam — publiski-tiesiska nozīme, kā patriciešu laulībām, un proti, lai

šais laulībās dzimušie būtu pilntiesīgi valsts pilsoņi. No tā saprotams arī, ka šī cīņa nebija cīņa tikai par nākošās paaudzes pilsoņu tiesībām, bet loģiski tā ietvēra cīņu jau par vecākās paaudzes pilsoņu tiesībām, jo pirmais nepieciešamais pamats pilsoņa tiesībām bija piedzimšana pilsoņa un pilsoņes likumīgi noslēgtā laulībā: tēvam un mātei jau vajadzēja būt pilsoņiem, lai viņu laulībā dzimušie bērni būtu pilsoņi; tā tas bija Spartā un Atēnās, arī Romā bija tāpat. Tā tad cīņa ius connubii dēļ patiesībā bija cīņa par plebeju pilsoniskā stāvokļa atzīšanu.

Kas attiecas uz cīņu ager publicus lietošanas tiesību dēļ, tad nav nemaz vajadzīgs mēģināt (un nav arī nemaz iespējams) noliegt, ka šīs cīņas tuvākais un tiešais mērķis bija ekonomisks: plebeju saimnieciskā stāvokļa uzlabošana. Tāpat nav arī vajadzīgs noliegt, ka tiesiskā puse šinī gadījumā ir saistīta ar civiltiesībām un varētu tikt ieskatīta par privattiesību sferas (it kā ius commercii) paplašināšanu. Un tomēr arī šai cīņai ir sava viegli un skaidri saskatāma publiski-tiesiskā puse: ager publicus bija Romas valsts un romiešu tautas īpašums, un priekšnoteikums katrai pretenzijai uz šo zemju lietošanu bija skaidrs un neapstrīdams: vajadzēja būt Romas pilsonim.

Vai plebeji bija Romas pilsoņi republikas pirmajos 50 jeb 60 gados, kamēr viņiem nevien nebija ius honorum, nedz ius connubii valststiesiskā nozīmē, un nebija arī nekādu tiesību uz valsts zemju fonda lietošanu? Tas ir svarīgs un grūts jautājums, par kuru laikam vēl ilgi būs iespējams izteikt dažādas domas. Visvieglāki, šķiet, taisīt slēdzienu, ka plebeji bija pilsoņi jau šīs cīņas sākumā, tikai bez politiskajām tiesībām; un pilsonība bez politiskajām tiesībām — civitas sine suffragio, kā zināms, romiešu tiesībās vēlāk tika izveidota par sevišķu publiski-tiesisku institutu.

Bet ko nozīmē pilsonis bez politiskajām tiesībām? Mūsu modernajos laikos arī pilsonis bez politiskajām tiesībām ir īsts un citādi pilntiesīgs pilsonis, — var teikt, ka viņam ir arī politiskās tiesības, tikai potencialā stāvoklī, un tādu pilsoņu modernajās valstīs ir daudz. Bet klasiskās senatnes valstīs arī Romā, tas bija citādi. Šais valstīs bija atrodams diezgan liels skaits pastāvīgu iedzīvotāju, kam nebija politisko tiesību ne aktīvā, ne potencialā stāvoklī, un kas tādas varēja iegūt tikai

ar sevišķu valsts varas aktu, kas pēc būtības līdzinājās svešnieka, ārzemnieka uzņemšanai pilsonībā. Šādu grupu ekonomiskais un dažā ziņā pat tiesiskais stāvoklis varēja būt dažāds; tā, piem., Spartā perioiki, šķiet, savā vairumā bija īsti vietējie iedzīvotāji, turpretim metoiki Atēnās — rezidējoši ārzemnieki; tomēr visu šādu grupu tiesiskajā stāvoklī kopīgs bija tas, ka to piederīgie bija brīvi un pilntiesīgi privattiesību sferā, bet viņiem nebija politisko tiesību ne aktivā, ne potencialā stāvoklī. Šķiet, tādā stāvoklī bija arī plebeji Romas republikas sākumā. Kā raksturot šādas grupas statusu? — Ir mēģināts ievest terminu „puspilsoņa tiesības“ (Halbbürgerrecht, sk. piem., J. Kromayer, o. c., lpp. 227.) Man liekas, ka šis termins ir tikpat neizdevīgs, kā „pussoverēns valsts“ apzīmējums: valsts ir vai nu suverēna vai nesuverēna — pussoverēns stāvoklis, kad valsts nav ne suverēna, ne arī nesuverēna, ir nesaprotams. Suverēnitāte, šķiet, nepieļauj gradācijas: nepilnīga vai daļas suverēnitāte nav vairs suverēnitāte. Tāpat arī pilsonība nepieļauj gradācijas: vai nu ir pilsonis, vai nav, — bet puspilsonis izklausas pēc juridiska monstra. Protams, pilsoņa statusā var būt sastopami dažādi tiesiski apjomi, bet pats šis statuss kā tāds savā juridiskajā būtībā ir nedalams: indivīdam šis statuss vai nu ir vai arī tā nav, bet nav iespējama tikai puse no šī statusa viņa juridiskajā būtībā. Tāpēc arī jau minēju, ka modernajās valstīs visi, kas juridiski pie valsts pieder, ir šīs valsts īsti pilsoņi, ja viņiem arī nav politisko tiesību, un nevienam nenāk prātā, kā šādā gadījumā tos varētu uzskatīt par kādiem „puspilsoņiem“, vai arī teikt, ka tie nemaz nav pilsoņi.

Par daudzām klasiskās senatnes valstīm tomēr, šķiet, ar zināmu pamatojumu var teikt, ka pilsonības statuss ietvēra arī politiskās tiesības, un īsts pilsonis bija tikai tas, kam tādas bija; pie kam gan varēja būt tā, ka aktīvās politiskās tiesības piederēja tikai ģimenes galvai, bet citiem ģimenes locekļiem tas bija tikai potencialā stāvoklī; protams, ka aktīvās politiskās tiesības varēja būt nevienādas, plašākas un šaurākas, piem., sadalītas pēc piederības pie cenza grupām, kā tas bija Atēnās pēc Solona satversmes. Tā tad, ja klasiskās senatnes valstī atrodam brīvu pastāvīgu iedzīvotāju grupu gluži bez kādām politiskām tiesībām, tad vienmēr varam stādīt jau-

tājumu, vai šīs grupas piederīgie ir vai nav pilsoņi? Un dažā labā tādā gadījumā ar zinamu pamatojumu varēsīm atbildēt, ka tie nav pilsoņi, vismaz mums zinamajos toreizējos apstākļos un juridisko jēdzienu tagadējā izpratnē.

Kā nu no šī viedokļa vērtējams plebeju statuss republikas sākumā? — Sākot ar 5. g. s. pr. Kr. otru pusi, kad viņi ieguva ius connubij valststiesiskā nozīmē, kā arī ius honorum (gan vēl ļoti šaurā veidā), un kad nopietni sāka apspriest projektus par plebeju piedalīšanos valsts zemes fonda lietošanā — no šī laika viņi neapšaubami bija jau īsti Romas valsts pilsoņi, lai gan vēl ar šauri norobežotām politiskajām tiesībām, par kuru paplašināšanu tie turpināja cīnīties vēl vairāk kā simts gadu. Bet republikas sākumā, 5. g. s. pirmajā pusē, kamēr plebejiem nebija vēl nekā no tām tiesībām, ko tie vēlāk pakāpeniski ieguva, — plebeji, pēc mana ieskata, vēl nemaz nebija Romas pilsoņi šī vārda istā nozīmē; šī grupa bija svešs elements valstī, „valsts valstī“, kā šo stāvokli raksturīgi ir apzīmējis J. Kromaiers.⁵⁾ Ar šādu stāvokli labi saskan arī plebeju tribunu īpatnējais tiesiskais stāvoklis: šis ievērojams amats tika nodibināts tad, kad plebeji vēl nebija pilsoņi, un tāpēc arī plebeju tribuni nebija un nevarēja būt valsts maģistrāti, viņi bija tikai plebeju organizācijas maģistrāti, un šo savādo stāvokli, pateicoties romiešu konservatīvajam raksturam, viņi paturēja vēl ilgi pēc tam, kad plebeji jau bija kļuvuši par pilsoņiem.

Rodas jautājums: vai plebeju stāvoklis vienmēr agrāk arī bijis tāds pats kā republikas sākumā? Liekas, ka šās grupas eksistences sākumā gan, bet vai arī pēdējo Romas ķēniņu laikā, t. i., pēdējos gadu desmitos pirms republikas nodibināšanas, par to ir iespējams šaubīties.

B. Plebeju izcelšanās jautājums vēl arvien ir stipri strīdīgs, bet mūsu nolūkos nemaz nav vajadzīga dažādu

---

⁵⁾ Staat und Gesellschaft der Griechen und Römer, 2. Aufl., lpp. 235: ein Staat im Staate, der über ein Jahrhundert lang neben den rechtlichen Gewalten wirkt, ohne beseitigt werden zu können (Jāpiezīmē, ka šādu stāvokli varēja gan novērst un pie tam diezgan viegli, — proti: integrējot plebejus valstī un piešķirot tiem pilnas pilsoņu tiesības. K. D.) ... das ist gewiss eine der merkwürdigsten Erscheinungen, die es in inneren politischen Entwicklungen jemals gegeben hat.

attiecīgo hipotežu analīze un kritika; domāju, ka pietiek īsi pamatot to ieskatu, ko es atrodo par ticamāko. Vienkāršais un neapšaubamais fakts, ko es šīnī gadījumā uzskatu par izšķirošo, ir tas, ka Roma, kas bija nodibināta, un pēc savas satveršanas ilgi tika uzturēta, kā pilsētas valsts (līdzīgi grieķu polis, kas tai laikā arī Itālijā bija valdošais valsts tips), — šī pilsēta — Roma auga, pastāvīgi un neatlaidīgi auga karos un iekarojumos. Bet kāds bija iekaroto apgabalu un to iedzīvotāju liktenis? — Mums, modernajiem ļaudīm, dažs kas šīnī ziņā nav uzreizi viegli izprotams. Iekarotie apgabali tika pievienoti un pakļauti Romai, bet netika iekļauti Romas valsts teritorijā, tie bija proedīa Populi Romani, un Romas valsts tos izmantoja un apsargāja kā savus īpašumus. Kas attiecas uz šo apgabalu iedzīvotājiem, tad pēc toreizējām „starptautiskām tiesībām“ tos varēja pārvērst par vergiem, bet vergi pie toreizējās saimnieciskās sistēmas un romiešu pašu vienkāršā dzīves veida nebija vajadzīgi, vai arī vajadzība pēc tiem nebija liela, — tāpēc iekaroto apgabalu iedzīvotāju lielākā daļa palika personīgi brīvi, bet ar dažādu tiesisko stāvokli. Nedaudzas labākās (aristokrātiskās) dzimtas šādā tādā tika uzņemtas formāli par pilntiesīgiem pilsoņiem, t. i. pieskaitītas patriciātam; citi, sevišķi trūcīgie, pieskaitījās vai tika pieskaitīti no patriciešu dzimtām atkarīgajiem klientiem, bet diezgan daudzi, — dažos iekarojumos, jādūmā, lielākā daļa iedzīvotāju palika brīvi sīkzemnieki, tādējādi, ka valdība vai nu atstāja tiem daļu no viņu agrākās zemes dzimtenē, vai arī dažreiz ierādīja zemes gabaliņus citur. Tie nu bija plebeji, brīvi sīkzemnieki savā masā, bet bez politiskām tiesībām. Protams, ka starp plebejiem un klientiem nebija novilkta stingra robeža, un ja Mommsens pieņem, ka plebeji cēlušies galvenā kārtā no klientiem tādējādi, ka izbeidzoties atkarībai no patricieša dzimtas, klients kļuvis par plebeju (kā tas daudzos gadījumos patiešām varēja būt), tad tikpat labi bija iespējams (un daudzos gadījumos, jādūmā, arī tā notika), ka plebeji pārgāja klientos, t. i. daļa no brīvajiem sīkzemniekiem (parādu vai citu apstākļu spiesti) kļuva par no patriciešu dzimtām atkarīgiem klientiem.

Bet plebeju lielākā daļa paturēja savu brīva sīkzemnieka stāvokli. Tikai, šķiet, līdz Servija Tullija reformām viņiem vēl ne tikai nebija nekādu politisku tiesību, bet nebija pat vēl ne

īsta pilsonības statusa: kā iekarotie apgabali juridiski nebija iekļauti jeb inkorporēti Romas valsts teritorijā, tā arī plebeji nebija juridiski iekļauti jeb integrēti Romas tautā: tas bija tiesiski svešs elements valstī (lai gan plebeju lielākā daļa bija romiešiem radniecīgie latīņi), tā bija tiesiski neorganizēta masa, ko, liekas, izteic arī pats tās vārds: plebs.

C. Centuriju satversmes militari - politiskais raksturs. Līdz ar Romas valsts augšanu iekarojumu ceļā, auga arī plebeju skaits, un līdz ar to objektivam politiķim vajadzēja būt diezgan viegli saskatams, ka viņu stāvoklis nesaskan ar valsts interesēm. Vai viņi maksāja arī kādus nodokļus un pildīja militaro klausību pirms centuriju satversmes, par to laikam drošu ziņu dabūt grūti. Jādomā, ka tika mēģināts piesaistīt arī viņus šādai valsts kalpībai, bet, ņemot vērā plebeju neorganizēto stāvokli, grūti domāt, ka tādiem mēģinājumiem būtu bijuši lieli panākumi. Katrā ziņā, ar manis aizstāvēto viedokli (ka plebejiem sākumā nemaz nebija pilsonības statusa: viņi nemaz nebija intgrēti valstī), saskan secinājums, ka plebejiem šinī sākuma stadijā ne tikai nebija politisku, vai vispār publisku, tiesību, bet tiem nebija arī publisku pienākumu pret patriciešu valsti, un mēģinājumiem faktiski viņus pievilkt šo pienākumu pildīšanā nevarēja būt nopietni rezultāti.

Šis valstij nevēlamais stāvoklis noteikti grozījās ar centuriju satversmes likuma izdošanu. Dažas ziņas par šo satversmi arī, šķiet, varam ieskatīt par pietiekoši drošām un grūti apšaubāmām, un proti, par šīs satversmes militaro un timokratisko raksturu, un par tās attiecināšanu uz visu tautu — kā patriciešiem, tā arī plebejiem. Ja pie romiešiem pašiem valdīja ieskats un atrodamas nopietnas liecības (starp citu Cicerona liecība), ka centuriju sapulces visā savā pastāvēšanas laikā ietvērušas visu romiešu tautu — universus Populus Romanus, ar kādu nosaukumu apzīmēja patriciešus un plebejus kopā, tad, šķiet, pamatoti varam pieņemt, ka centuriju satversmei jau tās pirmajā veidā piemita šis universalais raksturs, un tās nolūks bija apvienot patriciešus un plebejus vienā organizētā tautā, citiem vārdiem: iekļaut jeb integrēt plebejus Romas valstī un juridiski pievienot viņus romiešu tautai. Arī nolūks, kāpēc tas tika darīts, ir pietiekoši skaidrs: tas notika

valsts interesēs: lai Roma būtu lielāka un varenāka, lai tai būtu lielāks skaits kārtīgu kareivju un nodokļu maksātāju. Tiktālu varam pilnīgi piekrist Mommsenam, ka centuriju satversme vispirms uzlika plebejiem pienākumus. Bet tūliņ piezīmēsim: pirmkārt, tāda kārtīgu publisko pienākumu uzlikšana jau nozīmē attiecīgas grupas integrēšanu valstī; otrkārt, grūti pieņemt, ka centuriju satversme aprobežojās tikai ar pienākumu uzlikšanu vien. Ja reformas nolūks būtu bijis tikai pienākumu uzlikšana vien, tad, šķiet, būtu pieticis ar tribu pārveidošanu uz teritorialiem pamatiem un plebeju sadalīšanu pa tribām, ko, pēc tradīcijas, bija iesācis jau Servija Tullija priekšgājējs. Bet patriciešu un plebeju sadalīšana pa cenza grupām, kur kārtu privilēģijām nav vairs nekāda nozīme; tālāk, balsstiesīgo centuriju skaita noteikšana cenza grupās un pilsoņu iedalīšana centurijās pēc vecuma (centuriae seniores et iuniores), pie kam visā šinī sistemā redzama cenšanās piešķirt noteiktas priekšrocības bagātākiem un gados vecākiem pilsoņiem, — tas viss, šķiet, norāda uz to, ka centuriju satversmē bija domāts ne tikai par pilsoņu pienākumiem, bet arī par viņu tiesībām, pie kam pienākumi un tiesības sadalīti pēc piederības pie cenza grupām, pa daļai arī pēc vecuma. Bez tam, šķiet, arī centuriju satversmes uzuniversālais raksturs atbalsta slēdzienu, ka šī satversme ne tikai uzlika pilsoņiem pienākumus, bet piešķīra arī tiesības: ja pirms tam, kad tautu sastādīja tikai patricieši, viņiem bija ne tikai pienākumi, bet arī tiesības, tad arī paplašinot šo tautu, integrējot tajā arī plebejus, jāpieņem, ka šai jaunajai (jeb juridiski jaunradītai) tautai arī tika piešķirtas politiskas tiesības. Taisnība gan, ka patriciešu politiskā organizācija netika iznīcināta un viņu kuriju sapulces tika atstātas arī turpmāk, kas labi saskan ar romiešu tautas konservatīvo raksturu, ar ko vajadzēja rēķināties arī sapratīgam likumdevējam. Tāpēc arī liekas ticami, ka politiskās tiesības, ko tautai (patriciešiem un plebejiem kopā) piešķīra centuriju satversme, sākumā bija vēl šauras, varbūt tikai piedalīšanās dažu svarīgu militāru un militāri-politisku jautājumu izlemšanā, un militāro vadoņu vēlēšanas. Tomēr arī tās jau bija politiskas tiesības, un ar to bija radīta iespēja šo tiesību turpmākai paplašināšanai, kas arī notika, bet tikai labu laiku vēlāk.

Bet nu mēģināsim stādīt grūto jautājumu: kad varēja būt pieņemta centuriju satversme, kas integrēja plebejus romiešu tautā? Vēl vienkāršākā un šaurākā formulējumā šis jautājums varētu skanēt: vai ticams, ka satversme varēja būt izdota Servija Tullija laikā?

D. Pēdējo Romas karaļu īpatnējais stāvoklis un pāreja uz republiku. Vairāki modernie vēsturnieki, no kuriem dažus esmu minējis šīs esejas sākumā, attiecina centuriju satversmes sākumu uz 5. g. s. vidu, beigām, vai pat uz 4. g. s. pr. Kr. Zinami motīvi gan šādiem ieskatiem tiek pievesti. Tā, piem., K. Neumans atrod, ka centuriju satversme varējusi balstīties tikai uz brīva zemes īpašuma (vai brīvas zemniecības); republikas sākumā turpretim vēl pastāvējusi kļaušu sistēma, tāpēc šī reforma esot jaunāka par republikas nodibināšanu.⁹⁾ Šis motīvs pieder agrārvēsturei un es nevaru uzņemties to novērtēt. Varu tikai izteikt savas domas, ka laikam gan republikas sākumā bija vēl diezgan daudz kļaušu zemnieku — no bagāto patriciešu ģimenēm atkarīgie klienti; bet tāpat, šķiet, bija arī diezgan daudz brīvo sīkzemnieku — plebeji, kas savā masā vienmēr ir bijuši brīvi zemnieki, neizslēdzot, protams, gadījumus, ka dažas plebeju ģimenes pakāpeniski nonāca atkarībā no patriciešiem un tā tad kļuva par to klientiem, tāpat kā dažas klientu dzimtas, atbrīvodamās no atkarīgā klientu stāvokļa, pievienojās plebejiem. Katrā ziņā, šķiet, ir republikas sākumā, ir varbūt jau pus gadu simteni pirms republikas nodibināšanas, brīvo zemnieku — plebeju bija pietiekoši daudz (vairāk kā lielgruntnieku — patriciešu), lai būtu vērts tos tiesiski organizēt un pievienojot tos pilntiesīgajai tautai — padarīt valsti spēcīgāku.

Svarīgākais motīvs par labu secinājumam, ka centuriju satversme ir jaunāka par republikas nodibināšanu, pēc manām domām ir tas, ka pēc šīs satversmes plebeji kļūst par īstiem valsts pilsoņiem un par politiskās tautas pilntiesīgu sastāvdaļu,

⁹⁾ K. Neumann, Römische Staatsaltertümer, Einleitung in die Altertumswissenschaft, Bd. 3., 1914. g., lpp. 439. ... ist zu sagen, dass die Zenturienverordnung auf Grundeigentum ruht und mit der Hörigkeit unvereinbar ist, wie sie jedenfalls im Anfange der republikanischen Zeiten noch bestand. Sie ist also jünger als die Republik und auch mit ihrer Begründung nicht identisch.

tā tad ir tiesiski integrēti politiskajā tautā, turpretim spriežot pēc ticamām ziņām par plebeju tiesisko stāvokli republikas pirmajos 60. gados jāsecina, ka viņi vēl nebija īsti valsts pilsoņi un nebija vēl politiskās tautas sastāvdaļa. Tā tad jātaisa alternatīvs slēdziens, ka centuriju satversme šinī laikā vai nu nemaz vēl nebija pazīstama, vai arī tā šinī laikā nebija spēkā. Man šķiet, pareizāka šīs alternatīvas otrā daļa, t. i. es ieskatu par ticamu, ka centuriju satversme bija gan jau pazīstama, bet republikas sākumā tā nebija spēkā. Pareizāki sakot: centuriju satversme republikas sākumā pa daļai bija atcelta, bet pa daļai bija spēkā. Jo ja mēs vispār pieņemam par ticamām ziņas par plebeju stāvokli republikas sākumā, tad liekas diezgan skaidrs, ka tiesiski organizēti viņi jau bija, pienākumi (sevišķi karaklausības) no viņiem tika prasīti, centuriju satversmes militārā daļa bija spēkā un plebeji bija ietilpināti šai militārajā organizācijā. Liekas ticamas arī ziņas, ka plebeju tiesiskais stāvoklis republikas sākumā bija pasliktinājies, salīdzinot ar iepriekšējo laiku, un ka tie arī drīz izrādīja savu neapmierinātību un uzstādīja aristokratiskajai republikas valdībai prasības, kas sākumā varbūt izpaudās kā prasības pēc agrākā tiesiskā stāvokļa atjaunošanas. Un ja kā ticamu pieņemam ziņu par plebeju draudiem atstāt Romu un dibināt savu valsti, tad arī šī ziņa sniedz divējādu liecību: 1) ka plebeji nebija vairs neorganizēta masa, bet bija jau organizēti; 2) ka stāvokli republikas sākumā viņi uzskatīja par sava stāvokļa ievērojamu pasliktinājumu un republikaniskās patriciešu valdības izturēšanos par netaisnu. Un šādas liecības, šķiet, pastiprina ieskatu, ka centuriju satversme pieņemta jau pirms republikas nodibināšanas, bet republikas sākumā pa daļai atcelta. Liekas ticami, ka aristokratiskā republikas valdība atstāja spēkā to centuriju satversmes daļu, kas ietilpināja plebejus tautas militārajā organizācijā un uzlika tiem pienākumus, bet atcēla to daļu, kas piešķīra plebejiem arī tiesības.

Bet ja tā, tad kļūt ticama arī ziņa, ka Servijs Tullijs patiešām ir centuriju satversmes autors. Modernie vēstures pētnieki atrod arvien vairāk vēsturiskas ticamības tradicionālajos nostāstos par pēdējiem Romas ķēniņiem, pieņemot, ka trīs pēdējie ķēniņi bijuši svešinieki, vai vismaz nepiederējuši pie patriciešu aristokrātijas, un bijuši pēc savas izcelšanās etruski.

Tāpat ticamas ir ziņas, ka ne tikai pēdējais ķēniņš Tarkvīnijs Bārgais bijis satversmes pārkāpējs, bet visi trīs pēdējie ķēniņi neturējušies vairs pie vecās tradicionālās satversmes, un arī varu ieguvuši ne saskaņā ar šīs satversmes noteikumiem, pēc kuriem ķēniņš tika izraudzīts un ievēlēts sarežģītā kārtībā ar lielu Senata ietekmi visā šīnī procedurā; tā tad zinamu satversmes apvērsumu bija izdarījis jau Tarkvīnijs Prisks, un visi trīs pēdējie ķēniņi no vecās satversmes viedokļa bija uzurpatori. Varbūt nav pietiekoša pamata radikalākajam uzskatam šīnī virzienā, pēc kura triju pēdējo ķēniņu laikmets nozīmējot etruskiešu virsvaru pār Romu; vairāk ticams ir mērenākais uzskats, ka šis posms Romas vēsturē nozīmē Romas pašas iekšienē atrodamā etruskiešu elementa, kas vēl nebija pietiekoši saaudzis ar pārējo tautu, politisko pārsvaru un pat augstākās varas sagrābšanu uz kādu laiku. Ņemot vērā tuvās kaimiņu attiecības starp Romu (un arī dažām citām latīņu valstīm) un Etrūriju, kā arī etrusku kulturalo pārsvaru, ir pilnīgi saprotami noteikti konstatētie etrusku kulturas elementi dažādos Romas kulturas novados. Tāpat ir ticams un saprotams etrusku elements arī Romas tautas sastāvā, kā plebejos,⁷⁾ tā arī pat patriciešos.⁸⁾ Šos ticamos apstākļus kopā ņemot, kļūst saprotams arī, ka šie pēdējie ķēniņi bija ieguvuši politisko varu pretēji vecai aristokratiskai satversmei pateicoties savai aktivitātei un ievērojamām valstsvīru spējām; un kā pie vecā Romas patriciāta nepiederoši viņi varēja uzstāties pret patriciešu kā privilīģētās kārtas šauro viedokli un stādīt pirmajā vietā Romas valsts un paplašinātas un apvienotas romiešu tautas intereses. Kā pēdējo ķēniņu laiks bijis reformu un progresu laikmets to pieņem kā ticamu un apstiprina vairāki nopietni modernie autori, piem., O. Karlova⁹⁾ un J. Kro-

7) Sal. R. M a y r, Römische Rechtsgeschichte, I. B. 1912., lpp. 39.

8) K. N e u m a n n, Römische Staatsaltertümer, (Einleitung in die Altertumswissenschaft, Bd. 3.), lpp. 439: ... etruskische und lateinische Patriziernamen neben einander...

9) O. K a r l o w a, Römische Rechtsgeschichte, I. Bd., 1885., lpp. 64: Dass die spätere Königszeit eine Epoche der Reformversuche gewesen, steht ausser Zweifel.

maiers.¹⁰⁾ Uz reformu ceļa bij stājies jau pirmais Tarkvīnijs, mēģinot pārveidot tribu iekārtu, — domājams ar nolūku lauzt patriciešu tradicionālo iekārtu un sagatavot ceļu plebeju integrēšanai tautā. Un šo reformu uz jauniem un plašākiem pamatiem izveda Servijs Tullijs, lielākais no Tarkvīniju dzimtas un viens no lielākajiem vēsturē minētiem valstsvīriem, kas ar savu centuriju satversmi apvienoja patriciešus un plebejus vienā kopīgā politiski pilntiesīgā tautā.

Bet Servija Tullija reforma bija izvesta pret patriciešu gribu, kas nevarēja samierināties ar savu privilēģiju ierobežošanu centuriju satversmē. Tā kļūst saprotama patriciešu sacelšanās un pēdējā Romas ķēniņa padzīšana no valsts aristokratisks revolūcijas ceļā. Vai pēdējais Tarkvīnijs patiešām bijis bargs un ļauns, kā to attēlo tradīcija, jeb varbūt viņa lielākais noziegums bija jaunās satversmes stingra izvešana dzīvē, to mēs nezinām; ticamas tikai šķiet ziņas, ka plebejiem Tarkvīnijs nebija tik bargs kā patriciešiem, un kad parādījies aristokratisks republikas īstais raksturs — plebeji nožēlojuši Tarkvīnija valdības krišanu. Skaidrs katrā ziņā liekas tas, ka ķēniņu vara likvidēta aristokratisks revolūcijas ceļā, ko atzīst daudzi modernie autori, kā Karlova,¹¹⁾ Mairs,¹²⁾ Neumanns¹³⁾ u. c. Vientuļš stāv K. Belochs ar savu ieskatu, ka pārēja no monarchijas uz republiku notikusi ne revolūcijas, bet evolūcijas ceļā.¹⁴⁾

¹⁰⁾ J. Kromayer, Staat und Gesellschaft der Griechen und Römer, 2. Aufl. 1923., lpp. 221: ... Rom eine Anzahl von Zeitgeschlechtern hindurch von Königen etruskischer abstammung, den Tarquiniern, geleitet worden ist. Aber diese Fremdherrschaft die für Rom gleichfalls eine Periode des Fortschrittes war, brach doch schliesslich zusammen...

¹¹⁾ O. Karlowa, o. c., lpp. 85.

¹²⁾ R. Mayr, o. c., lpp. 73.

¹³⁾ K. Neumann, o. c., lpp. 439. In Wahrheit hatte nur der Adel die Könige beseitigt und vertrieben und sich an ihre Stelle gesetzt; mit der Vertreibung der Könige beginnt im Rom ein halbes Jahrhundert grundherrlicher Adelherrschaft.

¹⁴⁾ K. Beloch, Römische Geschichte bis zum Ende der Republik, Einleitung in die Altertumswissenschaft, Bd. 3., 1914., lpp. 164: ... da das Königtum formell nie abgeschafft worden ist, handelt es sich offenbar um Evolution, nicht um gewaltsame Umwälzung.

Ja pēdējais Tarkvīniju dzimtas karalis tika padzīts, un līdz ar to monarchiskā iekārta likvidēta, tad kļūst arī saprotams, ka patricieši ieskatīja šo sekmīgo revolūciju par savu triumfu, saņēma visu valsts varu savās rokās, piedeva republikaniskai iekārtai stingri aristokratisku raksturu un izmeta no Servija Tullija satversmes visu nepatīkamo, atstājot to, kas likās savienojams ar aristokratisko iekārtu. Tā iznāca, ka plebejiem bija atņemtas visas tiesības, kas izrietēja no Servija Tullija satversmes, un atstāti tikai pienākumi, kas bija saistīti ar viņu ietilpināšanu militrajā organizācijā. Ja arī centuriju sapulces nebija vēl pilnīgi likvidētas republikas sākumā, tad tomēr to nozīme bija sašaurināta līdz minimumam, jo to kompetence bija ļoti ierobežota un tās bija padotas divkāršai kontrolei: centuriju sapulču lēmumi ieguva spēku tikai tad, ja tika apstiprināti no Senata un no patriciešu kuriju sapulcēm.¹⁵⁾ Tikai pakāpeniski tika iekarota centuriju sapulcēm plašāka kompetence un lielāka patstāvība plebeju cīņās par savām tiesībām, līdz kamēr beidzot centuriju sapulces kļuva par ievērojamākām tautas sapulcēm Romā, pēc Cicerona apzīmējuma: *comitatus maximus*.

E. Romas satversmes konservatīvais raksturs. Man šķiet, beidzot, ka šeit aizstāvētais ieskats par centuriju satversmes izcelšanos radikālas reformas ceļā, tās drīzu atmešanu no patriciešiem un pakāpenisku atjaunošanu ilgstošās cīņās — saskan ar Romas valsts konservatīvo raksturu, un arī šinī apstākļi atrod zināmu apstiprinājumu. Valsts iekārtas raksturs, protams, atkarājas no tautas rakstura; romiešu tautas galvenās sastāvdaļas — patriciešu — stingrais konservatīvisms, sīkstā turēšanās pie tradīcijām, tēvu tēvu tikumiem un vecajām parašu tiesībām — ir vispār zināmi fakti, kas neprasa sevišķu pierādīšanu. Romas valsts iekārta mazāk grozīta reformu vai revolūcijas ceļā, bet vairāk veidota lēnām, ilgstošās cīņās, vai arī „dabīgi augusi“, līdzīgi Anglijas satversmei, t. i. pamazām pārveidojusies, piemērojoties dzīves reālo apstākļu prasībām, kuras bija atzinis — dažreiz gan tikai pēc zināmām šaubām un cīņām — tautas veselais saprāts.

¹⁵⁾ Sal. W. Ramsay, A. Manual of Roman Antiquities, 18. Edition, lpp. 151.

Reformatoru liktenis Romā bija ļoti grūts. Brāļi Grakhi nebija revolucionāri: viņu reformu projekti bija valsts interešu diktēti, — bet viņi samaksāja par šīm reformām ar savu dzīvību un viņu reformas tika nobremzētas, — bet vēlāk tomēr pakāpeniski izvestas. Tāpat lielais reformators Jūlijs Cēzars samaksāja par savām reformām un savu valsts ideālu ar savu dzīvību — bet viņa ideāls tika sasniegts pakāpeniski, pāreja no dezorganizētas republikas uz labi organizētu monarchiju notika pakāpeniski, bez sevišķa lūzuma valsts iekārtā. Šinī pašā raksturīgu Romas politisku un valststiesisku faktu grupā ietilpst arī Servija Tullija reforma un sekojošā aristokratiskā revolūcija. Ir skaidrs, ka Servija Tullija centuriju satversme bija ar valsts interesēm saskanīga progresīva reforma, bet patriciešu revolūcija, ar kuru tika nodibināta republika, bija konservatīva pēc sava rakstura, jo nozīmēja atgriešanos pie vecākā ķēniņu laikmeta aristokratiskās satversmes, tikai ar satversmes aristokratiskā elementa vēl jo ievērojamāku pastiprināšanu. Un tomēr arī pēc konservatīvās revolūcijas pamazām un pakāpeniski tika atjaunoti un pat tālāk izveidoti tie ar valsts interesēm saskanīgie progresīvie principi, ko savas centuriju satversmes pamatos bija licis viens no ievērojamākiem Romas reformatoriem — Servijs Tullijs.